

תוכן עניינים

מבוא.....	2
פרק 1 : רקע היסטורי.....	4
פרק 2 : התפתחות שוק העבודה ותעסוקת הנשים.....	9
פרק 3 : מועצת הפועלות.....	15
פרק 4 : מקרה בוחן – עדה פישמן ורחל כצנלסון-שזר.....	21
סיכום ומסקנות.....	24
ביבליוגרפיה.....	28

מבוא

"שאלת האישה בארץ ישראל העסיקה את מחשבתי מכבר: מה מהותה? מה היא צריכה להיות? מה תעודתה בחיינו הלאומיים? מה מקומה במעמד הכללי של האישה בעולם כולו? ... והנה יום זה בא. הרבה קודם מאשר העזנו לחלום, הרבה יותר טוב מאשר קוינוהו, שהרי הכול תלוי עכשיו בנו בעצמנו והאם לא נעשה מה שטוב לנו? ... והאישה היהודייה? בה בשעה שעמודי דברי הימים החדשים שלנו נכתבים מדי יום ביומו, התשאר האישה יושבת אהל בחשיכה? מבלי לדעת מה נהיה ומה נעשה? מבלי להשתתף בחיי היצירה? לא! הגיעה שעתנו גם אנו! והרינו קוראות להנשים היהודיות: התעוררנה מתרדמתכן!"¹ כך נכתב לראשונה בעיתון *דואר היום* כאשר שאלת מעמדה המגדרי של האישה עלה לראשונה בשיח הציבורי בישראל של תקופת המנדט.

עד להתפתחות חקר ההיסטוריה של נשים לא הייתה מקובלת ההנחה שנשים הן גורם בהיסטוריה, ושמציאות חייהן שונה מזו של גברים, והדרתן מההיסטוריוגרפיה לא עוררה כל תמיהה. אותם היסטוריונים אשר החליטו לכוון את מחקרם אל עולמן הנסתר של הנשים, גילו תחום עשיר ומורכב בו הנשים, חיי המשפחה שלהן, השכלתן, תרומתן החברתית והפילנתרופית, היותן סוכנות של שינויים חברתיים ומאבקן למען שוויון זכויות ועוד – כל אלה תורמים לגדולת המגזר הנשי מנקודת הראייה ההיסטורית. אולם, בחינת עברן של נשים הובילה באופן ישיר לבחינת הסיבות למעמדן השפל ולמסכת הארוכה של דיכוי החברתי. למרות שההיסטוריה הנשית לא פחות עשירה מזו הגברית, היא פרצה לראשונה בשנות השמונים של המאה העשרים, כאשר לראשונה הוגדרה היסטוריה מגדרית מהי. התשתית התיאורטית של התפיסה המגדרית נעוצה בהכרה כי ההבדלים בין הגבר לאישה אינם הבדלים ביולוגיים בלבד, אלא הם הבדלים תרבותיים, הנרכשים בהבניה מתמדת מלידה. מערך יחסי הכוחות בין גברים לנשים גורמים לכך שבחינת המאפיינים הנשיים נעשים רק מול בחינת המאפיינים הגבריים וכתוצאה מכך הניתוח המגדרי בוחן את האופן שבו הם מעצבים זה את זה.²

גל המחקר החדש של נשים ומגדר התפשט לכל עבר והגיע גם למקומנו. אולם, המחקרים במגזר מראים כי כבר בשנות העשרים המוקדמות, עלתה מודעות הנשים ביישוב היהודי למצבן המעמדי העגום. הן הבינו כי המציאות מפלה ומשפילה אותן בכל הזדמנות ויש להילחם במצב. הן קלטו כי יש בכוחן לשנות את המציאות ואסור להן לעבור על כך לסדר היום. הן החליטו בהדרגה להתאגד ולפעול למען שוויון זכויות מלא בו יוכלו להשתתף בבניין הבית הלאומי לצד הגברים. תעסוקת נשים בתקופת המנדט עוררה לא מעט חילוקי דעות מאחר וכפי שהיה המצב באירופה, עבודתן של נשים נחשבה למשנית ובמקרים רבים הן נתבעו לפנות את מקומן לגברים. שתי הגישות שרווחו היו: הגישה של נשים בתנועת העבודה שאמרה כי יש תת לאשה הזדמנות שווה בעבודה; והגישה הרווחת של נשים מחוץ לתנועת העבודה וההסתדרות שאמרה כי נשים נחותות מן הגברים מבחינה גופנית ועליהן לעסוק בעבודות נשיות המתאימות לתכונותיהן ותפקידיהם החברתיים.³ ההתאגדות העיקרית אשר נאבקה לסייע להן בשתי הגישות במקביל היא מועצת הפועלות.

¹ חמדה, בן יהודה. "הגיעה שעתנו", *דואר היום* (30.09.1919).

² מרגלית, שילה. "נשים, מגדר ותולדות היישוב היהודי בארץ: הישגים ויעדים", קתדרה 150 (2014): עמ' 124-125.

³ בת שבע, מרגלית-שטרן. "למלכה אין בית, למלך אין כתר? מעמדן של נשים יהודיות בשוק העבודה בארץ ישראל המנדטורית", בתוך: אבי בראלי ונחום קרלינסקי (עורכים), *עיונים בתקומת ישראל: כלכלה וחברה בימי המנדט* (קריית שדה בוקר: אוניברסיטת בן גוריון, 2003): עמ' 111-112.

פרק 1: רקע היסטורי

כבר בשנת 1854 הוקם בירושלים בית ספר לבנות, על שם של אוולינה דה רוטשילד, וכן בית החולים רוטשילד אשר התמקד במתן שירותים רפואיים לילודות ואימהות. מסגרות אלו היו אבני היסוד בפתיחת העולם המודרני לפני הנערות והנשים, בנות היישוב הישן. בהמשך מוסדות אלה הוגדרו כמסגרות החלוציות של החינוך והרפואה למען נערות ונשים בישראל. הנשים שעלו לארץ החל מן העלייה הראשונה (1882-1903), פתחו את שערי העולם המודרני לפני נשי הישוב בארץ וכן כיננו את דמותה החדשה של האישה באותה התקופה. הן ראו בתחיית הציונות גם את תחייתן של הנשים, אולם גישה זו מנוגדת להיסטוריה היהודית אשר מדירה את הנשים מהזירה הציבורית ומדחיקה אותן אל "עזרת הנשים".⁴ מעבר לכך, בדברי הצעירות שעלו לארץ נמצא ביטויים של רגישות מיוחדת למעמדן של הנשים בחברה היהודית, לדומיננטיות של הגברים על הנשים, לכפיפותן ונחיתותן של הנשים וקשי יומן.⁵

התנועה הציונית באירופה, כבר משנת 1897, הייתה בעיקר עניין ועיסוק גברי. הציונות שאפה להידמות ללאומיות האירופית ממנה צמחה, לעולם יהודי פטרנליסטי כלומר שלטון שהוא בעיקר גברי. לכן, הנשים שניסו להשתלב בתנועה הציונית היוו קבוצה שולית בעולם הציוני אשר הוא בעצמו לא תפס מקום גדול מדי בחברה היהודית. החזון הציוני שימר את המבנה המשפחתי המסורתי ואת הגישות המפלות נשים. ההתנגדות העקבית לשילוב נשים בארגונים אוטונומיים ציוניים הגיע בעיקר מן הצד הדתי. באותה עת, סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים, הוקמו ארגוני נשים שניהלו מערכות עזרה לנשים, הניחו בסיס לשירותי בריאות לציבור היהודי והשתתפו במאבק למען זכויותיהן האזרחיות של הנשים.⁶ תקופה זו אופיינה בעיקר בדיכוי לאומי ובתהפוכות מעמדיות, הנשים שהחלו להגיע לארץ בהדרגה שייכו את עצמן לציונות הסוציאליסטית כחלק מחיפוש פתרון לבעייתיות המיוחדת של נשים בחברה היהודית. הדרך להזדהות יהודית, עממית, דרשה מהן נוסף בעיקר בגלל אי ידיעת השפה בעת העלייה לארץ, וכתוצאה מכך גם קשיים רבים בהשתתפות פעילה בחיי החברה והתרבות. הציונות הסוציאליסטית גילתה רגישות רבה לנחיתות הנשית המיוחדת בחברה היהודית המסורתית, אולם אין זה אומר כי הצעירות שהגיעו לארץ התכוונו לוותר על מעמדן למען מטרות לאומיות או מעמדיות.⁷

לאורך כל שנות המאבק האמינו הנשים כי מכוח היותן שותפות לעשייה הציונית ולבניין הבית הציוני הלאומי, גם במדינות הזרות לפני עלייתן, הן זכאיות לכל הזכויות המגיעות לגברים ביישוב היהודי בארץ ישראל. אמונתן זו הייתה חזקה מכל טיעון אחר שהן הביאו להצדקת דרישותיהן באותן השנים. הסיבה העיקרית לרצונן להשתתף ולתרום לבניית הארץ הייתה מטעם השוויון, ולא מחיקוי נשים בחברות אחרות בעולם. בשנת 1919 הוקם ארגון "התאחדות נשים עבריות בארץ ישראל" אשר הדגיש את עצמאותן ואת צדקת התביעה שלהן בהקשר הציוני. בגילוי הדעת הראשון

⁴ סילביה, פוגל-ביז'אווי. "פמיניזם, לאומיות ושינוי חברתי: מבט על הנשים בישראל", בתוך: שולמית וולקוב, ירמיהו יובל, יאיר צבן, דוד שחם ומורטון ויינפלד (עורכים), *זמן יהודי חדש תרבות יהודית בעידן חילוני- מבט אינציקלופדי*, כרך רביעי (ישראל: כתר, 2007): עמ' 236.

⁵ דבורה ברנשטיין. *אישה בארץ ישראל: השאיפה לשוויון בתקופת היישוב* (בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 1987): עמ' 19.

⁶ חנה, ספרן. *לא רוצות להיות נחמדות- המאבק על זכות הבחירה לנשים וראשיתו של הפמיניזם החדש בישראל* (חיפה: פרדס הוצאה לאור, 2006): עמ' 19-20.

⁷ ברנשטיין, 1987: עמ' 18-20.